

MICHAEL MANN • Faşistler

Fascists

© 2004 Michael Mann

Bu kitabın hakları Onk Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Sandra Dijkstra Literary Agency'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2214 • Politika Dizisi 136

ISBN-13: 978-975-05-1830-0

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Necdet Dümelli

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve *DİZİN* Merve Öztürk

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MICHAEL MANN
Faşistler
Fascists

ÇEVİREN *Ulaş Bayraktar*

MICHAEL MANN University of Cambridge ve University of California, Los Angeles'ta sosyoloji profesörüdür. Tarihsel ve karşılaştırmalı sosyoloji alanında pek çok araştırma yürütmüştür. Eserlerinden bazıları şunlardır: *The Sources of Social Power, Vol I: A History of Power from the Beginning to 1760 A.D.*, New York: Cambridge University Press, 1986 [*Iktidarın Tarihi 1 (Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları)*], çev. Emre Kolay, Esin Saraçoğlu, Olcay Sevimli, Soner Torlak, Phoenix Yayınları, 2013]; *The Sources of Social Power, Vol II: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914*. Cambridge University Press, 1993 [*Iktidarın Tarihi 2 (Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914)*], çev. Ali Rıza Güngen, Elçin Deniz Ela, Gülben Şaş, Phoenix Yayınları, 2013]; *Incoherent Empire*, Londra/New York: Verso Books, 2003; *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge University Press, 2005 [*Demokrasinin Karanlık Yüzü (Etnik Temizliği Açıklamak)*], çev. Bülent Doğan, İthaki Yayınları, 2012]; *Power in the 21st Century: Conversations with John A. Hall*, Polity, 2011; *The Sources of Social Power, Vol III: Fractured Globalization*, Cambridge University Press, 2012; *The Sources of Social Power, Vol IV: Universal Globalizations*, Cambridge University Press, 2012.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
1. Faşist Hareketler Sosyolojisi	13
FAŞİSTLERİ CİDDİYE ALMAK	13
BİR FAŞİZM TANIMINA DOĞRU	19
BİR FAŞİZM TANIMI	29
FAŞİZMİN ÇEKİCİLİĞİ: SINIF KURAMI	35
FAŞİZMİN TOPLUMSAL YANKILANIMI	43
Makro-Dönem: Avrupa Modernitesinin Savaşlar Arası Krizleri	43
Makro-Yer: Avrupa'nın Bir Yarısı	44
Mezo-Yerler: Beş Faşist Ülke	46
Mezo-Yerler: Faşist Çevreler	47
Mikro-Kafes: Faşist Hareketler	50
KİTABIN GENEL KURGUSU	52
2. Otoritarizm ve Faşizmin Savaşlar Arası Dönemdeki Yükselişini Açıklamak	55
GİRİŞ: GÜÇLÜ ULUS-DEVLETLERİN YÜKSELİŞİ	55
COĞRAFYA: İKİ AVRUPA	66
OTORİTARİZM TÜRLERİ	72
Yarı-Otoriter Rejimler	73
Yarı-Reaksiyoner Otoriter Rejimler	74
Korporatist Rejimler	76
Faşist Rejimler	77

İKTİSADİ İKTİDAR, İKTİSADİ KRİZ	79
ASKERİ İKTİDAR, ASKERİ KRİZ	101
SİYASAL İKTİDAR, SİYASAL KRİZ	108
İDEOLOJİK İKTİDAR, İDEOLOJİK KRİZ	119
SONUÇ	135
3. İtalya	
İlk Faşistler	139
İTALYAN FAŞİZMİNE DAİR İKİ KURAM	143
KİMDİ BU FAŞİSTLER?	149
Cinsiyet, Yaş, Militarizm	149
Bölge	156
SINIF	158
DİĞER HAREKETLERİN TOPLUMSAL BİLEŞİMİ	174
FAŞİZME YÖNELİK SEÇKİN DESTEĞİ	175
Sınıf Güdülleri	175
İdeolojik, Siyasi ve Askerî Güdüler	184
İKTİDARDAKİ FAŞİSTLER	194
SONUÇLAR	198
4. Naziler	201
RESMÎ NAZİ İDEOLOJİSİ	203
NAZİ ÜYELERİNİN İDEOLOJİSİ	208
ÇEKİRDEK NAZİ ÇEVRELERİ	212
Erkek ve Kadın	212
Gençler ve Emekli Askerler	214
Dini ve Bölgesel Çekirdekler	223
İşçi Sınıfı Nazileri	225
Orta Sınıf Naziler	231
NAZİ PARAMİLİTERLERİ	240
TOPLUMSAL HAREKETLİLİK VE TOPLUMSAL MARJİNALLİK	242
SONUÇLAR	246
Sınıf ve Sektör	246
Nazi Militanlığının Önemi	247
5. Alman Sempatizanlar	253
NAZİ SEÇİM STRATEJİSİ	253
NAZİ SEÇMENLER	265
Din ve Bölge	265
Sınıf	270
SINIF, İKTİSAT VE DEMOKRATİK PARTİLERİN DÜŞÜŞÜ	272

WEIMAR SEÇKİNLERİ.....	276
SINIF KRİZİ VE NAZİZME DAİR İKTİSADİ KURAMLAR.....	285
SONUÇ: AŞKIN PARAMİLİTER ULUS-DEVLETÇİLİĞİNİN SEÇMENLERİNİ SEFERBER ETMEK.....	287
6. Avusturya Faşistleri, Avusturyalı Naziler.....	293
İKİ ULUS-DEVLET, İKİ FAŞİZM.....	294
KİMDİ BU FAŞİSTLER?.....	300
Yaş, Cinsiyet ve Militarizm.....	300
Bölge ve Din.....	303
Sınıf, Sektör ve İktisat.....	305
AVUSTURYA ANTİSEMITİZMİ.....	316
BİR SEÇKİN KOMPLOSU? SINIFSAK SAİKLER.....	322
ULUS-DEVLETÇİLİĞİN ÇEKİCİLİĞİ.....	330
7. Macar Otoriterler Ailesi.....	333
DOĞU AVRUPA'YA GİRİŞ.....	333
MACAR ANLATISI.....	337
OKLU HAÇ HAREKETİNİN İDEOLOJİSİ.....	345
KİMDİ BU FAŞİSTLER?.....	347
FAŞİST SEÇMENLER.....	357
SONUÇLAR.....	360
8. Rumen Otoriterler Ailesi.....	365
GİRİŞ: ARKA PLAN.....	365
BAŞMELEK MİKAIL LEJYONU'NUN İDEOLOJİSİ.....	370
KİMDİ BU LEJYONERLER?.....	379
LEJYONER SEÇMENLERİ: ULUS-DEVLETÇİ ÇEVRELER.....	393
FAŞİST SON.....	402
SONUÇ.....	407
9. İspanyol Otoriterler Ailesi.....	411
ARKA PLAN: İSPANYA'DA KAPİTALİZM VE ULUS-DEVLET.....	413
GENERAL PRİMO DE RİVERA'NIN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ.....	420
İKİNCİ CUMHURİYET: GENEL SİYASAL SORUN.....	424
ANARKO-SENDİKALİZM.....	429
SOSYALİZM.....	435
CUMHURİYETÇİ MERKEZ.....	444
SAĞ.....	449
FAŞİSTLER.....	461
ASKERİ İKTİDAR, ASKERİ ÖN SAFLAR.....	464

SİYASAL TEMİZLİĞİN ÖLÇEĞİ.....	472
FRANCO REJİMİ.....	475
SONUÇ.....	478

10. Sonuç

Faşistler, Ölü ve Diri.....	487
ÖLÜ FAŞİSTLER.....	487
DIRİ FAŞİSTLER?.....	503

Ekler	519
--------------------	-----

KAYNAKÇA.....	533
DİZİN.....	559

Önsöz

Bu faşizm araştırmasını ben aslında 20. yüzyıl hakkında genel bir çalışma olan *İktidarın Tarihi*'nin üçüncü cildi olarak kurgulamıştım. Fakat o cilt hâlâ yazılmayı bekliyor; çünkü geçen yedi yılda faşizm tüm ilgi alanımı kaplayacak kadar genişledi.* Önce “faşizm bölümü” yazılmalıydı; çünkü o tarihte iki dünya savaşı arası dönemdeki demokrasi ve otoritarizm arasındaki mücadeleye dair zengin bir kütüphanesi olan bir Madrid enstitüsünde bir yıl geçiriyordum. Fakat sonrasında, faşizm araştırmam bir kitap boyutuna ulaşacak denli büyüdü. Yüreğim burkularak (çünkü bu üzerinde yıllarca çalışılacak kadar hoş bir konu değil) çalışmanın daha da gelişmesi gerektiğini fark ettim. Faşistlerin ve yoldaşlarının eylemleri toplu katliamla sonuçlandığı için, “Nihai Çözüm” ya da “Holokost” odaklı gelişmelere dair ikinci bir devasa literatüre de girmem gerekti. Kısa bir süre sonra –faşistler ve onların soykırımları üzerine olan– bu iki literatür alanının çok az ortak yanı olduğunu anladım. Faşizm ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan toplu katliamlar genelde farklı kuramların, verilerin ve yöntemlerin geçerli

---

(*) Yazarın bahsettiği eserin üçüncü cildi *Faşistler*'den sonra yayımlandı. Bkz. *The Sources of Social Power, Vol III: Fractured Globalization*, Cambridge University Press, 2012.

olduğu ayrı bilimsel ve popüler alanlarda ele alınmış. Bu alanlar da onları, genelde modern dönemde düzenli olarak yaşamış –17. yüzyıl Amerikası’ndan, 20. yüzyıl ortalarındaki Sovyetler Birliği’ne ya da 20. yüzyılın tam da sonundaki Ruanda-Burundi ve Yugoslavya’ya kadar– benzer cinai temizlik fenomenlerinden ayrı tutmuştur.

Bu feci iç karartıcı insan davranışının her üç biçimi de –faşizm, “Holokost” ve daha genel olarak etnik ve politik temizlikler– bir akraba yakınlığı taşır. Bu yakınlık en net faşizmde gözlenen üç temel bileşenden kaynaklanır: organik milliyetçilik, radikal devletçilik ve paramilitarizm. Aslında, ailenin hepsi bir arada tartışılmalıdır. Fakat ampirisist bir eğilime sahip olduğumdan, hepsini biraz daha ayrıntıyla tartışma zorunluluğunu hissettim. Bu, çok az kişinin okuyacağı ve hiçbir yayıncının yayımlamaya yanaşmayacağı 1.000 sayfalık bir kitap demek olacaktı.

Bu yüzden çalışmamı ikiye böldüm. Bu kitap, faşistleri, iki dünya savaşı arası Avrupa’da iktidara gelişlerine odaklanarak ele alıyor. Bir sonraki kitabım, *Demokrasinin Karanlık Yüzü: Etnik Temizliği Açıklamak* kolonyal dönemden, Ermeni ve Nazi soykırımları üzerinden günümüze kadar tüm modern etnik ve siyasi kıyımlar hakkında.* Çalışmanın ikiye ayrılmasının yumuşak karnı, en berbat faşist tiplerin, özellikle de Naziler ve onların işbirlikçilerinin “kariyerlerinin” iki kitaba bölünmesidir. Yükselişleri bu kitapta ele alınırken, nihai eylemlerinin izi diğer kitapta sürülüyor. Böylesi bir ayrımın avantajı, bu faşistlerin nihai eylemlerinin, gerçek bir aile yakınlığı paylaştıkları diğerlerinin –kolonyal milisler, 1915’te Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Teşkilat-ı Mahsusa kuvvetleri, Kamboçya Angkasi, Kızıl Muhafızlar, Hutu Interahamwesi, Arkan’ın Kaplanları vb.– eylemleriyle birlikte görülmesidir. Nitekim, özellikle bunların düşmanları ve kurbanlarının gündelik dili, bu akrabalığı, hepsini “Faşistler!” diye yaftalayarak teslim eder – muğlak da olsa hak verilebilir bir istismar terimi. Çünkü bun-

---

(*) Bkz. *Demokrasinin Karanlık Yüzü: Etnik Temizliği Açıklamak*, çev. Bülent Doğan, İthaki Yayınları, 2012.

lar, (hepsi gerçek faşizmin özellikleri olan) organik milliyetçiliğin ve/veya radikal devletçiliğin çok ham biçimde dile getirilmiş de olsa amaçlarına erişmek için cinai paramiliter araçlara başvuran gaddar erkekler ve kadınlardır. Araştırmacılar, terimi (ünlem işaretli haliyle) daha sıkı sıkıya yapılandırılmış bir öğretilere bağlananlara saklamayı tercih ederek, bu geniş “Faşist!” yaftasını reddetme eğilimi taşırlar. Benim de bilimsel iddialarım olduğu için, nihayetinde bu kavramsal netliğe yönelik tercihi paylaşmam gerekeceğini sanıyorum. Fakat öğreti gibi, eylemler de bir müşterekliğe sahip olabilir. Bu kitap, araştırmacıların anladığı anlamda faşistlerle ilgilidir; diğer kitabım, kelimenin daha gündelik ve gevşek anlamında failer ve “Faşistler!” hakkındadır.

Bu kitabın yazımında meslektaşlarımın tavsiye ve eleştirilerinden ziyadesiyle faydalandım. Özellikle Ivan Berend, Ronald Fraser, Bernt Hagtvet, John Hall, Ian Kershaw, Stanley Payne ve Dylan Riley’e teşekkür etmek isterim. Bu kitap için yaptığım araştırmanın ilk yılını geçirdiğim Madrid’deki Instituto Juan March’a konukseverliği ve Los Angeles’taki University of California’nın Sosyoloji Bölümü’ne tüm süreç boyunca sağladığı sıcak ortam için teşekkür ederim.

Faşist Hareketler Sosyolojisi

FAŞİSTLERİ CİDDİYE ALMAK

Bu kitap faşistleri –kim olduklarını, nereden geldiklerini, ne gibi güdülerle hareket ettiklerini, iktidara nasıl geldiklerini– anlayarak faşizmi açıklamayı amaçlar. Ben burada tesis edilmiş faşist rejimlerden ziyade, faşist hareketlerin yükselişine odaklanacağım. Faşistlerin güçlendikleri dönemde, dünya savaşları arası Avrupa’daki ana mevzilerini, yani Avusturya, Almanya, Macaristan, İtalya, Romanya ve İspanya’yı inceleyeceğim. Faşistleri anlamak faşist hareketleri anlamayı gerektirecek. Kendilerine özgü iktidar örgütlerinde bir araya geldiklerini teslim etmeden, faşist bireyler ve onların eylemleri hakkında çok az fikir edinebiliriz. Onları, daha etkin devletler ve daha büyük milli dayanışmaya yönelik yaygın özelemlerle ilintili, daha genel 20. yüzyıl bağlamı içinde de anlamak durumundayız; çünkü faşizm ne bir tuhafılık, ne de sadece tarihî bir ilgi konusu. O, modernitenin ekseriyetle arzu edilmese de, temel bir öğesi olmuştur. 21. yüzyılın başında, faşizmi çok ciddiye almak için yedi neden var.

(1) Faşizm modern toplumun gelişiminde sadece bir yan öğe değildi. Modernitenin Avrupa merkezlerinin büyük kısmına

sirayet etmişti. Çevrecilikle beraber, 20. yüzyılda yaratılan ve dünya çapında tarihi öneme sahip başlıca siyasi öğretiydi. İhtimaldir ki, 21. yüzyılda da ona benzer, ama kuvvetle muhtemel başka bir isme sahip bir şey, önemli bir rol oynayacak. Faşistler modernitenin kalbinde olageldiler.

(2) Faşizm, diğer modern hareketlerden çok da ayrı oluşmuş bir hareket değildi. Faşistler sadece zamanımızın merkezî siyasi ikonunu ulus-devlete tüm ideoloji ve patolojileri ile herkesten çok daha iştahla sarıldılar. Bugün dünyanın büyük kısmının daha ziyade, oldukça zararsız bir milliyetçiliğe dayanan, mütevazı ve yararlı güçlere sahip daha ılımlı ulus-devletlerde yaşıyor olmasına müteşekkirimiz. Milli hükümet bürokrasileri bizi sınırlendirir ama terörize etmez; aslında ekseriyetle ihtiyaçlarımıza hizmet ederler. Dahası, milliyetçilik genelde iç rahatlatıcı, evcilleştirilmiş biçimleriyle görünür. Her ne kadar Fransızlar sık sık kendilerinin kültürel olarak daha üstün olduklarını iddia etseler, Amerikalılar kendilerinin dünya üzerindeki en özgür halk olduğunu ileri sürseler ve Japonlar eşsiz bir ırksal homojenliği kendilerine yakıştırsalar da, bu hayli kuşkulu inançlar kendilerini rahatlatır, yabancıları eğlendirir ve nadiren birilerine zarar verir.

Faşizm böylesi bir “ılımlı ulus-devletçilikten” bir nevi ikincil bir seviye artırımını temsil eder. İlk düzey artırımını, biri ulusla, diğeri de devletle ilişkili iki paralel biçimde ortaya çıkmıştı. Ulusa dair olarak, demokrasi arayışları “bütüncül” ya da “organik” ulus kavramı ile içi içe geçmişti. “Halk” yönetmelidir, fakat bu halk tek ve bölünmez olduğu için, kendini azınlıktaki etnik gruplardan ve siyasi düşmanlardan ayırıştırır (bunun daha ayrıntılı bir çözümlemesi için diğer kitabım olan *Demokrasinin Karanlık Yüzü*’nün ilk bölümüne bakınız). Devlete ilişkin olarak da, erken 20. yüzyıl daha güçlü bir devletin ortaya çıkışına şahit oldu; bu devlet iktisadi, toplumsal ve ahlâki kalkınmayı sağlamaya muktedir bir “ahlâki projenin taşıyıcısı” olarak görülüyordu.¹ Bazı durumlarda bu, daha otoriter devletlerin

1 20. yüzyılım; devletin, bir ahlâki projenin hamili olarak yükselişi ve düşüşüne tanıklık ettiği düşüncesi Perez-Diaz’ın (1993) ana konusudur.

ortaya çıkışını da içeriyordu. Modern milliyetçilik ile devletçiliğin karışımı demokratik niyetleri tepetaklak ettirerek; milleti azınlıklardan ve muhaliflerden “temizlemeye” çalışan otoriter rejimlere dönüştürecekti. İkinci seviye artırımı olarak faşizm bu karışıma, esasen, belirgin bir şekilde “tabandan yükselen” ve “radikal” bir paramiliter hareket kattı. Bu, organik ulus-devlete her türlü muhalefeti aşağıdan gelen bir şiddetle ne pahasına olursa olsun alt edecekti. Gerçek şiddetin böylesine yüceltilmesi, savaşın “yurttaş orduları” arasında gerçekleşen bir biçime dönüşmesi şeklindeki modern “demokratikleşmenin” bir sonucu olarak ortaya çıktı. Dolayısıyla, faşizm ulus-devletçiliğin kesinlikle paramiliter aşırı bir türünü temsil ediyordu (benim gerçek faşizm tanımım, bu bölümün ilerleyen kısımlarında verilecek). Bu, yalnızca çağımızın en baskın siyasi ideolojisinin en aşırı türüydü.

(3) Faşist ideoloji kendi bağlamında ciddiye alınmalı. Saçma, çelişik ya da muğlak diye göz ardı edilmemeli. Bugünlerde, bu artık genel kabul görüyor. Zeev Sternhell (1986: x) faşizmin sahip olduğu “öğreti bütünüünün diğer herhangi bir siyasi hareketten daha tutarsız ya da mantıksız olmadığını” vurgular. Sonuç olarak, der George Mosse (1999: x), “faşizmi ancak çok iyi kavrarsak, cazibesini ve gücünü layıkıyla değerlendirebiliriz.” Faşistler, modern toplumsal sorunlara gerçekten de makul çözümler önerdikleri için, yandaşlarından kitlesel seçmen desteği ve yoğun duygusal bağlılık gördüler. Tabii ki, birçok siyasi aktivist gibi faşistler de farklı farklı ve oportünist idi. Liderlik ve iktidarın faşizm içindeki önemi, oportünizmi vurgulu hale getirdi. Faşist liderler iktidarı elde etmek adına neredeyse her şeyi yapabilecek kadar güçlendirilmişlerdi; bu da diğer faşist değerleri yozlaştırabilirdi. Lider ya da takipçi birçok faşist, yine de bazı şeylere inanıyordu. Onlar sadece, tuhaf özelliklere sahip sadistler veya psikopatlar ya da kafalarında uçuşan yarı yamalak anlaşılmış dogma ve sloganlardan oluşan “yamalı bohçalı” insanlar değildiler (ya da en azından bizlerden daha fazla öyle değildiler). Faşizm, büyük ideallerin bir hareketiydi; öyle ki, iki genç kuşağın önemli bir kısmını (özellikle de yük-

sek öğrenimlileri) daha uyumlu bir toplumsal düzen kurabileceği konusunda ikna edebildi. Faşizmi anlayabilmek için faşist değerleri ciddiye alan bir yöntemi benimsiyorum. Bu yüzden, vaka analizi şeklindeki her bir bölümüm, yerel faşizm öğretisini açıklayarak açılır ve sonrasında, eğer mümkünse, sıradan faşistlerin inanmış gördükleri şeylerin bir dökümünü yaparak devam eder.

(4) Faşist hareketlerin toplumsal tabanını ciddiye almalı ve ne tür insanların bu hareketlerin cazibesine kapıldığını sormalıyız. Faşistlerin çok azı marjinal ya da uyumsuz kişilerdi. Belli sınıflara ya da küçük maddi çıkarlarına faşizmin içinde bir “kılıf” bulan çıkar gruplarının himayesinde de değildiler. Yine de, faşist değerlerin en çok yankı bulduğu “çekirdek faşist çevreler” vardı. Bu kitabın en ilgi çekici yönü, belki de, faşist değerleri ciddiye alan bir yöntemden yola çıkarak, onun yeni bir yönünü ortaya koymasıdır. Nitekim bu çekirdek faşist çevre, faşizmin kutsal ikonu ulus-devletle çok yakın ilişki içindeydi. Ulus-devlete âşık bu çevreyi yeniden kurgulamalıyız ki, ne gibi insanların faşizme daha yatkın olduğunu görebilelim.

(5) Faşist hareketleri de ciddiye almalıyız. Bunlar hem liderlik ilkesini, hem de baskıcı bir “toplumsal kafesi” içerecek biçimde hiyerarşik, ama dostaneydiler. Bu özelliklerin her ikisi de, özellikle hareketin neredeyse bir “total kurumu” ifade ettiği genç bekâr erkeklerin bağlılığını güçlendiriyordu. Bu hareketlerin paramiliter niteliğini de akılda tutmalıyız; çünkü “yaygın şiddet” başarıları için hayatiydi. Faşist hareketler iki farklı imkânın cazibesine kapılarak da dönüştüler. Bunlardan birincisi iktidarı gittikçe daha radikal ve şiddetli biçimlerde kullanmalarıydı. Diğeri ise, güçlü geleneksel seçkinlerle el altından uzlaşarak iktidarın getirilerinden faydalanmalarıydı. Bu değişimler ya faşizmin (Almanya’da olduğu gibi) kemikleşmesine ya da (en azından 1930’ların sonuna kadar İtalya’da olduğu gibi) yumuşamasına yol açtı. Faşistler de kendilerini hareket içinde iki yoldan birine yönelten “kariyerler” yaptılar. Faşistleri eylemlilikleri içinde gözlemliyoruz: şiddete başvururken, iktidarla olan ilişkilerini ayarlarken ve kariyer yapırlarken.